

Comisiynydd y
Gymraeg
Welsh Language
Commissioner

Canllawiau Safoni Enwau Lleoedd Cymru

Comisiynydd y
Gymraeg
Welsh Language
Commissioner

Cefndir

Prif nod Comisiynydd y Gymraeg, sefydliad annibynnol a grëwyd yn unol â Mesur y Gymraeg (Cymru) 2011, yw hybu a hwyluso defnyddio'r Gymraeg. Gwneir hyn drwy ddwyn sylw i'r ffaith bod statws swyddogol i'r Gymraeg yng Nghymru a thrwy osod safonau ar sefydliadau. Bydd hyn, yn ei dro, yn arwain at sefydlu hawliau i siaradwyr Cymraeg.

Bydd dwy egwyddor yn sail i'r gwaith:

- Ni ddylid trin y Gymraeg yn llai ffafriol na'r Saesneg yng Nghymru
- Dylai personau yng Nghymru allu byw eu bywydau drwy gyfrwng y Gymraeg os ydynt yn dymuno gwneud hynny

Manylion Cyswllt:

- Ffôn: 0345 6033 221
- E-bost: post@comisiynyddygyymraeg.cymru
- Gwefan: comisiynyddygyymraeg.cymru

Comisiynydd y Gymraeg
Siambrau'r Farchnad
5–7 Heol Eglwys Fair
Caerdydd CF10 1AT

Cynnwys

1	Cyfrifoldeb Comisiynydd y Gymraeg	1
2	Orgraff safonol	1
3	<i>Rhestr o Enwau Lleoedd</i>	1
4	Cysylltnod	1
5	Un gair neu fwy?	2
6	Enwau personol	3
7	Bathiadau	3
8	Tafodiaith	3
9	Ffurfiâu deuol	3
10	Y fannod (y/yr/'r) ac elfennau dibwyslais eraill	3
11	Y didolnod ar -i- acennog yn y goben	4
12	Atalnodi mewn enwau lleoedd Saesneg	4

1 Cyfrifoldeb Comisiynydd y Gymraeg

Mae gan Gomisiynydd y Gymraeg gyfrifoldeb i gynnig cyngor ar ffurfiau safonol enwau lleoedd yng Nghymru. Mae'r Comisiynydd wedi cynnull Panel Safoni Enwau Lleoedd i gynnig cyngor arbenigol ac argymhellion yn y maes hwn. Wrth lunio'i argymhellion, yn ogystal â'r canllawiau isod, bydd y Panel yn ystyried ystyr, hanes a tharddiad yr enwau lleoedd ynghyd â'r defnydd a wneir ohonynt. Mae'r Canllawiau isod yn benodol ar gyfer enwau lleoedd Cymru, sef enwau ar aneddiadau (pentrefi, trefi a dinasoedd) Cymru. Nid ydynt o reidrwydd yn berthnasol i enwau tai na nodweddion tirweddol eraill ond ceir ynddynt lawer o egwyddorion gwerthfawr y gellid eu cymhwyso wrth drin yr enwau hyn neu wrth fathu enwau ar ddatblygiadau newydd.

2 Orgraff safonol

Dylid cydymffurfio ag egwyddorion cyfredol orgraff safonol yr iaith Gymraeg. Mae'r Panel Safoni Enwau Lleoedd yn cydnabod mai *Geiriadur Prifysgol Cymru* sy'n gosod safon orgraff yr iaith Gymraeg a dylid glynu at ffurfiau'r Geiriadur lle bo modd. Fodd bynnag, mae'r Panel yn argymhell defnyddio acen grom mewn rhai enwau – yn groes i arfer yr orgraff – er mwyn osgoi amwyster a sicrhau ynganiad cywir (*Yr Hôb, Aberbîg, Y Pîl*).

3 Rhestr o Enwau Lleoedd

Dylid cydnabod, fel man cychwyn, y ffurfiau a argymhellir yn Elwyn Davies, *Rhestr o Enwau Lleoedd/A Gazetteer of Welsh Place-Names* (trydydd arg.; Gwasg Prifysgol Cymru, 1967) ynghyd ag argymhellion blaenorol Tîm Safoni Enwau Lleoedd Bwrdd yr Iaith Gymraeg. Y *Rhestr o Enwau Lleoedd* hwn (neu'r 'Gazetteer' fel y gelwir ef yn aml) yw'r cyfeirlyfr safonol cenedlaethol i orgraff enwau lleoedd Cymru. Mae angen rheswm da dros fynd yn groes iddo. Serch hynny, tyfodd treflannau, maestrefi a threfi er 1967 ac mae'r hinsawdd ieithyddol heddiw yn wahanol, felly mae gofyn i'r Panel ddehongli ffurfiau'r Gazetteer. Ymgais yw'r ddogfen hon i ffurfioli a dehongli'r confensiynau sydd yn y Gazetteer.

4 Cysylltnod

- i) Yn y Gymraeg mae'r brif acen fel arfer yn syrthio ar y goben (sillaf olaf ond un gair) a dylid cymryd yn ganiataol mai aceniad gobennol sydd i enw lle fel arfer (*Rhymni, Tyddewi, Rhydyclafdy, Rhosllannerchrugog, Penyberth, Moelyci*).
- ii) Defnyddir y cysylltnod mewn geiriau cyfansawdd pan *nad* yw'r acen yn syrthio ar y goben. Felly os y sillaf olaf sydd yn cynnal y brif acen, defnyddir cysylltnod er mwyn dangos hynny'n glir i'r darlennydd (*Aber-erch, Aber-cuch*).
- iii) Defnyddir y cysylltnod hefyd pan fo'r fannod (*y/yr*) yn dod o flaen elfen olaf unsill enw lle. Mewn enwau o'r fath mae angen cynnwys cysylltnodau cyn ac ar ôl y fannod er mwyn dangos yr elfennau unigol a hwyluso ynganiad (*Betws-y-coed, Porth-y-rhyd*). Sylwer mai *ar ôl* y fannod yn unig y defnyddir cysylltnodau os 'r yw

- iv) ffurf y fannod sy'n digwydd o flaen elfen olaf unsill (*Troedrhiw'r-clawdd, Islaw'r-dref*). Mae eithriadau fodd bynnag, sef yr enwau hynny sydd wedi hen ennill eu plwyf yn genedlaethol (*Llandaf, Caerdydd, Llanrug, Llanrwst, Penarth, Torfaen, Pontypridd, Llansanffraid*).
- v) Yn yr un modd, nid oes angen cysylltnod i ddynodi pwyslais ar y sillaf olaf, lle bo marc diacritig arall yn gwneud hyn eisoes (*Llandygái, Caersŵs, Aberdâr, Pentredŵr*). Eithr mae angen cysylltnod mewn enwau o'r fath sy'n cynnwys y fannod o flaen elfen unsill (*Llannerch-y-môr, Tre'r-ddôl*).
- vi) Defnyddir y cysylltnod i wahanu cyfuniadau o gytseiniaid y gellid eu camddehongli fel deugraffau (*Pont-hirwaun, Coed-duon*).
- vii) Defnyddir y cysylltnod hefyd ar ôl yr elfen *pont* o flaen enw rhyd sy'n cynnwys y fannod ac elfen unsill (*Pont-rhyd-y-fen, Pont-rhyd-y-groes*).

5 Un gair neu fwy?

- i) Mae'n arferol ysgrifennu enw anheddiad yn un gair er mwyn gwahaniaethu rhwng aneddiadau (*Nantperis, Cefncribwr*) a nodweddion tirweddol (*Nant Peris, Cefn Cribwr*).
- ii) Os yw enw anheddiad yn cynnwys dwy acen neu ragor, cyfunir yr elfennau gan gadw *-n-* neu *-r-* ddwbl yr elfennau (*Ffynnon+groyw = Ffynnongroyw, Rhos+llannerch+rugog = Rhosllannerchrugog, nid Ffynongroyw, Rhosllanerchrugog*).
- iii) Mae'n gonfensiwn ysgrifennu enwau sy'n dechrau â'r elfennau cyntaf *pen-bont, pen-y-bont*, a *tal-y-bont* yn ddau air neu ragor os yw'r elfen olaf yn cyfeirio at safle cydnabyddedig neu enw priod (*Pen-bont Rhydybeddau, Pen-y-bont ar Ogwr, Tal-y-bont ar Wysg; ond Pen-y-bont-fawr*).
- iv) Mae enwau sy'n dechrau â'r elfen *pentre(f)* yn cael eu hysgrifennu'n un gair (*Pentrefelin*) gan mwyaf. Fodd bynnag, mae'n gonfensiwn eu hysgrifennu'n ddau air neu ragor os yw'r ail elfen yn cyfeirio at safle cydnabyddedig neu enw priod (*Pentre Llanrhaeadr, Pentre Tafarnyfedw*).
- v) Mae confensiwn hefyd yn cydnabod rhannu rhai elfennau eglwysig yn yr un modd (*Betws Garmon, Eglwys Brewys, Capel Bangor, Capel Betws Leucu, Llanbedr Pont Steffan, Eglwys Wen, Merthyr Dyfan, Mynwent y Crynwyr*).
- vi) Gellid rhoi priflythyren o fewn enw lle os yw'n cynnwys enw ar ardal, anheddiad neu nodwedd ddaearyddol amlwg (*Llanfihangel-y-Pennant, Betws-yn-Rhos*).
- vii) Yn yr un modd, gellid rhoi priflythyren o fewn enw lle ac ysgrifennu enw'n ddau air neu ragor os yw'n cynnwys enw ar ardal, anheddiad neu nodwedd ddaearyddol amlwg arall a lle nad oes bannod neu elfen arddodiadol rhwng y prif elfennau (*Llan Ffestiniog, Dre-fach Felindre, Bryn Pen-y-lan*).
- viii) Mae enwau plwyfi a wardiau etholiadol sy'n cynnwys yr elfen uchaf/isaf, fel rheol, yn cael eu hysgrifennu yn ddau air ar wahân, â phriflythyren i'r elfen uchaf/isaf (*Brynaman Isaf, Cilâ Uchaf*). Mae'r un patrwm yn wir am enwau aneddiadau ac mae Isaf ac Uchaf yn cael ei osod ar wahân pan fo'n elfen wahaniaethol, ond mae rhai eithriadau safonol sydd wedi ennill eu plwyf (e.e. *Efailisaf*).
- ix) Dilynir yr un patrwm yn achos yr elfen *eithaf* hefyd (*Llanfair Mathafarn Eithaf*).

6 Enwau personol

Dylid ystyried ffurfiau enw personol pan fo hynny'n gymorth wrth drafod orgraff (*Llan-non, Cei Connah, Rhyd-y-Brown*). Ond noder yr eithriad *Morrison/Treforys*.

7 Bathiadau

Dylid ymwrthod â ffurfiau pedantig, adferiadau hynafiaethol, trosiadau neu gyfieithiadau llythrennol a bathiadau mympwyol oni bai bod tystiolaeth i'r ffurf ennill ei phlwyf (*Brychdyn, Cei Connah, Cil-y-coed*). Gwelir bathiadau rhesymegol yn achos enwau sydd wedi ennill eu plwyf e.e. *Aberddawan* yw'r Gymraeg sefydledig am *Aberthaw*, yna mabwysiedir *Dwyrain/Gorllewin Aberddawan* er nad oes tystiolaeth hanesyddol ysgrifenedig o'r ffurf Gymraeg am *East/West Aberthaw*.

8 Tafodiaith

Dylid ystyried tystiolaeth dafodieithol neu arferiad lleol o safbwynt sillafu, ynganu ac aceniad, yn arbennig os yw ffurf leol wedi ennill ei phlwyf yn genedlaethol (*Dole, Pencader, Cwm-cou, Froncysyllte*). Eithr dylid glynu at yr orgraff safonol hyd y bo modd, gan gofio bod yr enwau'n perthyn i Gymru gyfan, a bod enw, neu ran o'r enw hwnnw, yn ymddangos mewn sawl rhan o Gymru (*Blaenau [Gwent], Y Waun, Llansanffraid*).

9 Ffurfiau deuol

Dylid anelu at arfer un ffurf yn unig pan nad oes ond llythyren neu ddwy o wahaniaeth rhwng y ffurf Gymraeg a'r ffurf 'Saesneg', gan dueddu at y ffurf Gymraeg. Dyma hefyd ddymuniad yr Arolwg Ordnans ac Awdurdodau'r Priffyrdd. Eithr dylid cydnabod amrywiadau sefydlog (*Caeriw/Carew, Biwmares/Beaumaris, Y Fflint/Flint, Wrecsam/Wrexham*).

10 Y fannod (y/yr/'r) ac elfennau dibwyslais eraill

- i) Mae'r fannod yn elfen annatod o rai enwau (*Yr Wyddgrug, Y Drenewydd*).
- ii) Mae'r arfer o gynnwys y fannod yn newid ac nid yw bob amser yn cael ei hystyried yn rhan annatod o enwau lleoedd ac ni ddefnyddir hi ym mhob cyd-destun (*y Tymbl, y Gaerwen*). Fodd bynnag, yn yr enghreifftiau hyn defnyddir y fannod yn amlach na pheidio mewn ymadrodd (*mynd i'r Tymbl*).
- iii) Mater anodd yw cytuno a yw'r fannod yn rhan annatod o'r enw ynteu a yw'n

digwydd mewn ymadrodd yn unig, cred y Panel fod rhinwedd mewn bod yn geidwadol a'i chynnwys yn rhan annatod o'r enw safonol pe na bai ond er mwyn cynnig arweiniad (*i'r Bala* yn hytrach nag *i Fala*). Gall hyn fod yn arbennig o ddefnyddiol i rai nad yw'r Gymraeg yn famiaith iddynt.

- iv) Defnyddir llythyren fach i'r elfen ddibwyslais (y fannod neu arddodiad) ynghanol enw (*Pen-y-banc, Porth-y-rhyd, Pont-ar-sais*).
- v) Gyda llythyren fach yr ysgrifennir y fannod o flaen enw lle pan fydd yn rhan o frawddeg (*mae gen i dŷ gwyliau yn y Borth*).
- vi) Rhoir priflythyren i'r fannod pan fydd yr enw lle yn cael ei ddefnyddio yn rhan o gyfeiriad post neu yn eitem ar restr (*25 Heol Haul, Y Borth*).

11 Y didolnod ar -i- acennog yn y goben

Lle mae'r elfen olaf yn ddeusill, nid oes angen didolnod (*Caerllion, Llanrhian, Llwynypia*) oni bai bod yr ynganiad yn amwys (*Gias, Llangian* (cf. *giau*)); os yw'r elfen olaf yn hwy na deusill, mae angen didolnod (*Cwmsyfiog, Llandybïe*).

12 Atalnodi mewn enwau lleoedd Saesneg

Ceir nifer o enwau lleoedd Saesneg yng Nghymru sy'n cyfeirio at enwau seintiau. Y confensiwn diweddar yw peidio â rhoi atalnod llawn ar ddiwedd byrfodd sy'n cynnwys llythyren olaf y gair (*Saint > St*) a hepgor y sillgoll sy'n dangos meddiant (*St Brides Major, St Davids, St Dogmaels, St Mellons*).